

Черемська О.С.

(м. Харків)

ВІД ХАРКІВСЬКИХ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ СТУДІЙ 20 – ПОЧАТКУ
30 РР. ХХ СТ. ДО «НАРИСУ З УКРАЇНСЬКОЇ СТИЛІСТИКИ»

БОРИСА ТКАЧЕНКА

«Вона була першою загалом вдалою спробою
систематичного викладу питань української стилістики»

Аспекти стилістичних пошуків у минулому й сьогодні. У сучасному українському мовознавстві актуалізовано нові аспекти стилістичних студій, зумовлені новітніми напрямками лінгвістичних досліджень (комунікативна лінгвістика, прагмалінгвістика, лінгвістика тексту, когнітивна лінгвістика, антропоцентрична лінгвістика), пов'язані з пошуками нових підходів до вивчення стилю та з використанням нових методик його опису [Єрмоленко 1998: 25–27; 2005: 112]. Лінгвостилістика розвинулася в багатогранну галузь, що охоплює як закономірності формування окремих ідіостилів, так і основні тенденції розвитку мови художньої словесності, наукової, публіцистичної, офіційної й розмовної практики [праці Н.Д. Бабич, Д.Х. Баранника, С. П. Бевзенка, С.П. Бибик, В.С. Ващенко, І.Р. Вихованця, О.Т. Горбача, С. Я. Єрмоленко, М.А. Жовтобрюха, В.С. Калашника, М.П. Кочергана, А.П. Коваль, Т.А. Космеди, Л.А. Лисиченко, Л.І. Мацько, О.Г. Муромцевої, О.А. Сербенської, Н.М. Сологуб, Л.С. Паламарчук, М.І. Пентиліук, М.М. Пилинського, З. Т. Франко, В.А. Чабаненка, І. Г. Чередниченка].

Сутність лінгвостилістичного підходу до аналізу мовних явищ С. Я. Єрмоленко вбачає в тому, що «Дослідник-стиліст постає перед проблемою виявлення сфер функціонування мови й накладання на одиниці мови нових функціональних і експресивних конотацій. Оскільки стиль – це не самі елементи (одиниці) мовної системи, а принципи їх комбінування, настанови,

конструкти, за якими організовується текст, то й завдання дослідника полягає у виявленні, пізнанні цих принципів... Пройшовши шлях розмежування стилістичних явищ за належністю їх до лексичних, граматичних і т. ін. одиниць, вичленувавши власне стилістичну семантику в семантичній структурі цих одиниць, лінгвостилістика прагне до синтетичного, узагальнювального аналізу, до виходу в коло проблем “мова і культура”, “мова і людина”, “мова і ситуації спілкування”» [Єрмоленко 2005: 115].

Такий погляд на завдання стилістики співзвучний із напрямками наукових пошуків мовознавців 20 – поч. 30-х рр. ХХ ст., праці яких стали міцним підґрунтям до розбудови української стилістики на широкій лінгвістичній основі. У колі славетних мовознавців – представники Харківської лінгвістичної школи: Л. Булаховський, М. Гладкий, Б. Грінченко, М. Йогансен, О. Курило, М. Наконечний, К. Німчинов, О. Синявський, С. Смеречинський, М. Сулима, Б.Ткаченко, О. Фінкель. «20-ті і поч. 30-х рр., зауважує М.А. Жовтобрюх, багаті на різноманітні розвідки із стилістики та культури української мови, що зрідка виходили окремими брошурами й досить часто публікувались як статті в різних періодичних виданнях» [Жовтобрюх 1991: 130]. Їх характерною рисою є розгляд стилістичних явищ у контексті синтаксису, фразеології, лексикології й семантики: «До того часу, – зазначає С. Я. Єрмоленко, – стилістичні явища вивчалися у практичному плані як додаткова характеристика лексичних, фразеологічних, граматичних явищ, як засіб урізноманітнення, шліфування мови, вироблення загальнолітературних норм (праці мовознавців 20–30-х рр. 20 ст. О. Курило, І. Огієнка, М. Гладкого, Б. Ткаченка, О. Синявського, С. Смеречинського). На практиці об’єднувалися завдання стилістики і культури мови, або пуризму» [Єрмоленко 2004: 652]. Саме цей принцип аналізу мовних явищ переважає в перших підручниках з української мови М. Гладкого, О. Курило, М. Сулими, С. Смеречинського, Л. Булаховського, О. Синявського, Б. Ткаченка [Черемська 2014, 2016].

Ще однією характерною рисою навчально-методичних і науково-теоретичних праць мовознавців 20 рр. ХХ ст. стає творче осмислення поглядів лінгвістів інших наукових шкіл, опертя на західноєвропейські лінгвістичні традиції¹. Елементи структуралізму, що розвивалися в межах Празького лінгвістичного гуртка, знайшли відображення, зокрема в працях О. Курило².

Упродовж десятиріччя відбувалося збирання, опрацювання й осмислення лінгвістичних фактів і явищ, поки з'явилася перша системна праця з української стилістики Б. Ткаченка³ за редакцією Л. Булаховського.

Розвідки зі стилістики та культури української мови в доробку Харківської лінгвістичної школи 20 – початку 30 рр. Ґрунтовний аналіз лінгвостилістичного доробку мовознавців окресленого періоду здійснено в дослідженні М.А. Жовтобрюха. Учений зосереджує увагу на працях харківських лінгвістів М. Гладкого та М. Сулими, не оминаючи й інші статті,

¹ Зважаючи на численні покликання в лінгвостилістичних студіях харківських мовознавців, можемо стверджувати, що Харківська лінгвістична школа періоду 20 – 30-х рр. (як і в попередні періоди своєї наукової діяльності) перебувала у взаємодії з іншими лінгвістичними школами (Ленінградською (Щербівською) та Московською (Фортунатівською)). Здобули також активне обговорення дослідження західноєвропейських лінгвістів – Ф. Міклошича, Т. Маретіка, Ф. де Соссюра, Ш. Баллі.

² «Вона більше, ніж хто з її сучасників, українських мовознавців, – стверджує Ю. Шевельов, – усвідомлювала вагу суворої і послідовної методології. Тому не випадково у всіх її наукових працях в перемішку з посиланнями на славістів ми зустрінемо посилання на теоретичні мовознавчі праці. Імена Ш. Баллі, Я. Бодуена де Куртене, Ф. де Соссюра, О. Есперсена. А. Мес, Ж. Вандріеса, Г. Шухардта, а надто фонетистів світового імені» [Шевельов 2002: 85].

³ Борис Данилович Ткаченко (15.I.1899, Воронеж – 23. XII. 1937, Київ) – український мовознавець, представник Харківської лінгвістичної школи; автор праць з української діалектології [Ткаченко 1924, 1927], сучасної української літературної мови (лексикологія [Ткаченко 1927], стилістика [Ткаченко 1929–1930?]), лексикографії [1926], правопису; співавтор «Українського правопису» 1928; співавтор «Загального курсу української мови» (разом із Майком Йогансеном, кілька видань у 1920-х); «Практичного російсько-українського словника» (у співавторстві з Майком Йогансеном, Костем Німчиновим, Миколою Наконечним) [Ткаченко 1926]. Навчався в Харківському інституті народної освіти – учень Л. Булаховського та О. Синявського. Ще студентом викладав українську мову на робочому факультеті Харківського технологічного інституту (1917–1923), згодом – аспірант секції української мови Науково-дослідної кафедри ім. О. Потебні при ХІНО (з 1925). Викладав на профобрі ХІНО, у Комуністичному університеті ім. Артема, Всеукраїнському інституті підвищення кваліфікації вчителів (з 1924). Старший науковий співробітник Харківського філіалу Інституту мовознавства АН УРСР (1927). Перекладач, консультант-коректор Партіздат ЦК КП (б) У, відповідальний секретар журналу «Музика – масам» (1929). Під керівництвом Леоніда Булаховського створив перший окремий спеціальний курс стилістики української мови «Нарис української стилістики» (5 лекцій), який видав у 1929–1930 рр.? у Харкові.

що прислужилися стилістиці, зокрема Т. Зайцевої, Н. Кагановича, О. Фінкеля, а також В. Підмогильного та Є. Плужника («Фразеологія ділової мови» (1927)), агронома О. Синявського («Зразки простого слова» (1929)) та ін.⁴

Першим серед харківських лінгвістів порушує стилістичні проблеми М. Сумцов у праці «Начерк розвитку української літературної мови» (1918), зауважуючи, що варто поділити українську літературну мову на два великі відділи – «на мову художню і мову наукову й публіцистичну», таким чином розмежовуючи три функціональні різновиди літературної мови [Сумцов 1918: 16].

Одним із перших стилістичних досліджень, виконаних на матеріалі української літературної класики, була праця О. Курило «Уваги до сучасної української літературної мови» (1920), схарактеризована як «неоціненний стилістичний poradnik». Його авторка визначила «найголовніші стилістико-синтаксичні особливості української мови, кожне своє твердження обґрунтовуючи прикладами з народної творчості і красного письменства, а обізнаність із тогочасним мовознавством і західноєвропейськими та слов'янськими мовами дала їй змогу наводити міжмовні паралелі, увиразнюючи риси, найпритаманніші українській мові, те, що визначає її своєрідність, робить неповторною й відрізняє від сусідніх, хоч і як близько споріднених мов, – передусім від російської» [Таращук 2004: 3]. Серед стилістичних праць О. Курило М.А. Жовтобрюх виокремлює невелике за обсягом (24 с.), але ґрунтовне дослідження «Паралельні форми в українській мові, їх значення для стилю» (Читано у філологічній секції Української

⁴ Аналізуючи шляхи формування лінгвістичних поглядів О. Курило, Ю. Шевельов зауважує: «Я маю на увазі її згадки про західноєвропейських мовознавців – не тільки романтика Карла Фосслера (5, 10), а і ближчого до структуралізму Шарля Баллі (5, 9); ранні вимоги будувати граматику суворо формально (3, 168) і синхронно. Є всі дані думати, що в міру свого прощання з молодими роками Курило усвідомлювала, що і національній справі наука може краще прислужитися не романтичним захватом і запалом, а суворим, систематичним і об'єктивним вивченням справжніх фактів (Ю. Шевельов «Олена Курило») [Шевельов 2002: 69].

Академії наук, 1923), якому, на думку вченого, властивий «не тенденційний, а об'єктивний аналіз фактів української мови» [Жовтобрюх 1991: 130].

Проблеми культури мови публіцистики й красного письменства, обговорювані на сторінках періодичних видань, згодом узагальнено в наукових працях, які здебільшого в період 20-30х рр. оформлені в жанрі нарису. Маємо на увазі праці М. Гладкого, М. Сулими, М. Йогансена, С. Смеречинського, Б. Ткаченка, О. Фінкеля.

М. Гладкий у численних статтях «Лексика наших газет» (1927), «Мова нашої преси. (До проблеми культури українського слова)» (1926), «Стилістика, як праця газетяра – журналіста» (1928) і працях «Наша газетна мова» (1928) і «Мова сучасного українського письменства» (1930) аналізує особливості слововживання в мові преси, розглядає культуромовні аспекти публіцистики та словесності.

М. Сулима досліджує синтаксичні особливості літературної мови «Літературна мова в українській синтаксисі» (1927), «Дещо про нормативно-мовну справу. (Вимова, наголос, синтакса)» (1928), «Проблема літературної норми в українській мові» (1928), український стилістичний синтаксис у поєднанні з лексичною семантикою та фразеологією на матеріалі українських художніх творів XIX–XX ст. у розвідці «Українська фраза. Коротенькі начерки» (1928).

Окремі стилістичні явища стали об'єктом аналізу в мовознавчих і літературознавчих наукових розвідках М. Йогансена: «Шляхи розвитку сучасної літ. укр. мови» (1925), «Елементарні закони версифікації (віршування)» (1922) та «Як будується оповідання. Аналіз прозових зразків» (1927) розкриває окремі питання стилістики: література як мистецтво слова, поетична та прозаїчна мова, основні засоби милозвучності, образ-малюнок, що, на думку мовознавця, є «найголовнішим джерелом поезії, самим істотним її елементом» [Йогансен 2009: 543], й презентує зразки стилістичного аналізу поетичного й прозового текстів.

Низка праць з теоретичних і практичних питань стилістики представлена в доробку О. Фінкеля: «Короткий вступ до теоретичної стилістики» (1927, вип. 1), У статті, опублікованій у «Наукових записках Харківської н.-д. кафедри мовознавства», учений висвітлює поняття стилю, визначаючи його як «індивідуальне естетичне слововживання», й розмежовує поняття «мова» і «мовлення» («мова» і «язик»). Стилiстику окреслює як науку про мову, а мову вважає не лише засобом висловлення думки, пізнання й спілкування, а й витвором мистецтва. У мові розрізняє явища конструктивні, спрямовані на забезпечення комунікативних функцій, які вивчає грамати́ка, й естетичні, які досліджує стилістика. Саме ці явища проаналізовано в статті. Ще однією вагомою працею мовознавця зі стилістики досліджуваного періоду є стаття «Семантико-стилістичні етюди» (Наукові записки Харківської н.-д. кафедри мовознавства, 1929, вип. 2). Автор розглядає проблему зміни семантики слова, причини, що викликають ці зміни, зіставлення попереднього й нового значень, а також евфемізми, іронію, ономасію та ін. Проблеми мови і стилю вчений розглядає в статті «Майстерність «Конотопської відьми»» (1928), а також у працях, присвячених перекладу: «Г. Ф. Квітка – перекладач власних творів» (1929), «Теорія й практика перекладу» (1929). Як зауважує М. А. Жовтобрюх, не всі погляди О. Фінкеля «витримали іспит часом, але в 20-ті роки ці розвідки викликали значний інтерес читача, зокрема наукової молоді, порушуваними в них актуальними проблемами» [Жовтобрюх 1991: 141]. Отож не можемо оминати той факт, що на початку 1930-х почали з'являтися праці й іншого спрямування⁵.

Вагомим науковим доробком зі стилістики української мови досліджуваного періоду є праці Л. Булаховського «Загальний курсу української

⁵ Упродовж цього періоду видано праці й іншого антипуристичного спрямування: О. М. Матвієнко «Стилiстичні паралелі. Проти пуризму» (Харків, 1932), Н. А. Кагановича «На мовно-стилiстичні теми» (Харків, 1934), «Стилiстичні особливості пролетарської публіцистики: Зб. статей» (Київ-Харків, 1935) та його ж статті: «Про дослідження мови драми і про мову «Платона Кречета» О. Корнійчука» (Мовознавство, 1935, № 6), «Творчий метод Лесі Українки (Літ. критика. 1936. № 7.)

мови» (1929), «Підвищений курс української мови» (1929, 1931), за редакцією вченого, «Основи мовознавства» (1931–1932 рр.), створену у співавторстві з І. Завадовським. Перші дві праці спочатку виходили у вигляді циклу лекцій-брошур і містили теоретичні огляди української лексики й фразеології. В «Основах мовознавства» окреслено основні поняття і терміни стилістики української мови, схарактеризовано стилістичні засоби мови, висвітлено питання ритмомелодики, нормативності в мові, естетичну цінність мови, виокремлено функціональні стилі, експресивну функцію мови, емоціональну цінність слова або фрази, образні слова, метафоричні значення слова, експресію, табу, евфемізми, фонетику дитячої мови, стилістичні норми.

Праця С. Смеречинського «Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою)» (1932), що вийшла друком на початку тридцятих, охоплює «розвідки та статті на теми переважно синтаксичні (у зв'язку з фразеологією та стилістикою). Об'єкт – народня мова, особливості, що характеризують українські народньо-територіяльні діалекти» [Смеречинський 1932: 6]. С. Смеречинський аналізує морфологічні категорії з огляду на їхні синтаксичні функції, особливості різнотипних синтаксичних конструкцій, властивих народній українській мові, значну увагу зосереджуючи на їхній «стилістичній вазі».

Окрім усіх цих праць, у яких питання стилістики висвітлено дотично до питань культури мови, «в кінці 20-х – на початку 30-х років, як зазначає С. П. Бевзенко, з'являються й теоретичні розвідки із загальної стилістики (пор., наприклад: Зайцева Т. В. Стилістичне значення генітива приналежності присвійних прикметників // 36. Центр, держ. курсів українознавства. 1930. Кн. 3. – С. 57 – 69 та ін.), а також систематичні курси. Щоправда, з останніх можна назвати лише працю Б. Ткаченка «Нарис української стилістики», що вийшла протягом 1930 р. у вигляді п'яти окремих лекцій-брошур (загальний обсяг – близько 10 друкованих аркушів) за редакцією Л. А. Булаховського. Вона була першою загалом вдалою спробою систематичного викладу

питань української стилістики, в якій уважний читач, зокрема студент і вчитель, міг знайти і конкретні практичні поради щодо вживання окремих груп лексики, фразеологізмів, граматичних форм тощо» [Бевзенко 1991: 116].

Варто зауважити, що системному курсу Б. Ткаченка передували праці зі стилістики К. Лучаковського «Начерк стилістики, поетики і риторики з додатком про красу мови і будову вірша» (1917), І. Огієнка «Український стилістичний словник» (1924) як окремих вид навчального видання зі стилістики та В. Домбровського «Українська стилістика і ритміка: Українська поетика» (Мюнхен, 1923, 1924). Однак якщо праці К. Лучаковського та В. Домбровського у своїй основі поєднують традиційну риторичну стилістику, правила віршування й поетику, то «Нариси» Б. Ткаченка висвітлюють стилістичні явища української мови з опертям на лексичну семантику, фразеологію, окреслюють індивідуальні та групові форми існування мови із залученням широкого матеріалу з художньої літератури, фольклору та народно-розмовної мови.

Згадано це видання й у працях С. Я. Єрмоленко, О.Б. Ткаченка, П.О. Селігея, Т.Б. Лукінової. Хочемо зауважити, що «Нарис» Б. Ткаченка, ймовірно через відомі з 1933 р. події, вважали втраченим. «Трагічна доля Бориса Ткаченка, – зазначає Т. Б. Лукінова, – відбилася й на долі його праць. Як праці «ворога народу» вони вилучалися з бібліотек і, отже, збереглися не всі...Навіть монографія «Нарис української стилістики», що виходила, як було тоді прийнято, окремими випусками, відсутня в Національній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського повністю, є лише кілька випусків, тому невідома ні точна їх кількість (у пізнішій оглядовій літературі згадується п'ять випусків), ні загальний обсяг у сторінках (кожний випуск мав свою пагінацію)» [Лукінова 2002: 42–43]. На щастя, у Національній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського перша наукова праця з української стилістики збережена – усього п'ять лекцій, що виходили окремими брошурами у НКО (бюро заочного навчання УПО Центральних заочних курсів українознавства) без дати

й місця видання. Беручи до уваги праці авторитетних дослідників наукової спадщини Б. Ткаченка, можемо встановити приблизні дати появи у світ цього видання [Ткаченко 1929–1930?]. Тож маємо змогу долучити його до невичерпної багатогранної спадщини «репресованого українського мовознавства».

Стилістичні виклади та ремінісценції Б. Ткаченка. Як бачимо, зазначена праця не раз привертала увагу мовознавців, однак об'єктом окремого наукового аналізу ще не була. Зокрема в монографічному дослідженні «Нарис історії українського радянського мовознавства (1918–1941)» М. А. Жовтобрюх відзначає: «Варто, вважаю, згадати також, що в 1929 р. (у книжці рік видання чомусь не позначений) в Харкові була опублікована праця Б. Ткаченка «Нарис української стилістики»; вийшла вона за редакцією Л. А. Булаховського як посібник для заочників Центральних державних курсів українознавства. Українською мовою це була перша навчальна праця з даної дисципліни» [Жовтобрюх 1991: 141]. Мовознавець також акцентує увагу на тому, що характерною їх особливістю є наявність дискутивних положень «Французької стилістики» відомого швейцарського лінгвіста Шарля Баллі (Charles Bally) (1865–1947) – одного з провідних представників Женевської лінгвістичної школи, автора праць із загального та порівняльно-історичного мовознавства, стилістики французької та німецької мов. Що ж до цього, хочемо зауважити, що лише в 1932 р. опубліковано загальновідому працю Ш. Баллі «Загальна лінгвістика і питання французької мови». Тож Б. Ткаченко, ймовірно, був знайомий із окремими статтями швейцарського лінгвіста. Праця Ш. Баллі поєднує в собі дослідження загальної лінгвістики та специфічних особливостей французької мови (у зіставленні з німецькою). У роботі ж Б. Ткаченка акцентовано увагу на багатстві й різноманітті індивідуального мовлення без зіставлення з іншими мовами, однак, як і Шарль Баллі, Б. Ткаченко використовує багатий ілюстративний матеріал розмовно-побутового та художнього стилів мови для підтвердження своїх теоретичних положень, іноді

апелює також до російських мовознавців (зокрема з приводу тодішньої дискусії про мову преси щодо того, що нетиповим є використання підрядності в народному мовленні), підкріплює свої твердження посиланнями з праць українських мовознавців, зокрема К. Німчинова та його «Загального курсу української мови»; дискутує з російським мовознавцем Г. Винокуром, з приводу його неглибокого погляду про другорядність лексики на відміну від синтаксису в системі стилістичної науки. Кожну лекцію довершує система вправ і завдань, доданих з лінгво-дидактичною метою.

Автор свідомий усієї складності завдань першопрохідця (про що наголошує в лекції IV) й, окреслюючи основні поняття стилістики: «стиль», «індивідуальна мова», «селянська мова», «мова літературна» («нормальна мова», «спільна мова», «спільно-нормальна мова»), «літературне мовлення», «поняття літературної норми», «групові стилі», «функціональні відміни» (лексичні, синтаксичні), висловлює свої міркування щодо відповідності назв окремих понять їх змістові. Як приклад мовознавець наводить ряд термінологічних дублетів поняття «літературна мова», який через його невідповідність не раз намагалися замінити іншими термінами: «спільна», «спільно-народня», «спільно-державна», «культурна мова», зазначаючи, що всі ці терміни певною мірою умовні та вимагають попереднього з'ясування. Перевагу вчений віддає терміну «літературна мова», оскільки, на його думку, цей термін хоч і менш досконалий, однак більш звичний.

Перша лекція «Декільки слів про завдання і предмет стилістики» вміщує п'ять параграфів: загальне і одиничне в мові; індивідуальна мова як добір висловних знаків; особливості мови індивідуальні, групові, функціональні; мова і стиль; після дальшого викладу й розпочинається роздумуванням про необхідність введення лекцій зі стилістики після вивчення «Загально-практичного курсу української мови»⁶. Наводячи загальновідоме визначення

⁶ Б. Ткаченко, ймовірно, мав на увазі посібники для студентів-заочників: «Загально-приступний курс української мови» та «Загальний курс української мови» за редакцією Л.А. Булаховського, – це були перші

стилю «Стиль – це відмінна маніра писати чи говорити», мовознавець вважає за необхідне конкретизувати його, ураховуючи на відміну від загальних мовних явищ «українська синтакса», «українська фонетика», які розглядають у теоретичному курсі української мови, «незліченне число індивідуальних «українських мов», заледве оглядну силу відмінних способів українського мовлення». Адже як немає людей, подібних статурою, зовнішністю, голосом чи манерами, так не існує людини, яка б висловлювалася однаково в усіх обставинах свого буття. І саме «культурний розвій розкриває особі щораз багатші можливості одмінного мислення й говоріння» [Ткаченко 1929–1930?, I: 2].

Характеризуючи взаємозалежність функціональних і групових тобто соціальних відмінностей мовлення, учений наголошує на широких можливостях стилістики: «1) вивчати мову і стиль мовних одиниць; 2) вивчати мову і стиль мовних груп; 3) вивчати мову і стиль в зв'язку із різними мовними функціями – переважно в межах тісніших мовних групувань» [Ткаченко 1929–1930?, I: 6].

Установлюючи відмінності між *мовою і стилем*, між аналізом лінгвістичним і стилістичним, Б. Ткаченко чітко окреслює предмет і завдання стилістики: «В науці існує поняття так-званої **семантики**: до нього належить весь зміст людської мислі, поєднаний із зверхніми **символами** мовлення... Отже можна сказати, що стиліст має своїм завданням вивчати семантику індивідуальної мови. При цьому, звичайно, він не може поминути й зверхньої її сторони. Але ця зверхня матеріальна сторона є для нього лиш матеріал

теоретичні огляди української лексики й фразеології, які спочатку виходили у вигляді циклу лекцій-брошур. Видано також підручник для педвишів «Підвищений курс української мови» за редакцією Л.А. Булаховського, який містив у першому виданні 9 лекцій, у другому – 13 лекцій, присвячених основним питанням сучасної української мови: I – II лекції (автор І.Троян) – лексиці й фразеології, III (його ж) – фонетиці, IV (К. Німчинов) – фонетиці в історичному освітленні, V (його ж) – словотвору, VI – VIII (О. Патокова, Л. Булаховський) – форма словозміни, IX (З. Небожівна) – наголосу, X – XII (М. Перегінець) – синтаксису, XIII (І. Троян) – діалектології. Ці видання забезпечили вищу школу та в цілому відповідали тогочасному стану опрацювання науки про українську літературну мову).

дослідження, а не мета його. **Стилістика вивчає індивідуальну мову з семантичного погляду... Вона має з семантичного погляду вивчати добір (систему) висловних засобів, властивих мовній одиниці чи мовній групі в їх розмаїтих мовних функціях»** [Ткаченко 1929–1930?, I: 6 – 8]. При цьому основне завдання стиліста щодо мови художнього твору вчений убачає у відповіді на два запитання: чому він так сказав і що мав на увазі; для чого він так сказав і що саме хотів цим висловити.

Друга тема лекції I «Лексика української мови під стилістичним поглядом (синоніміка)», присвячена розглядові мовно-виражальних засобів лексичної стилістики: слів-синонімів, синонімічних групувань та фразеологізмів, – ілюструє сам процес відбору лексичного матеріалу під час мовленнєвої діяльності. Мовознавець акцентує на властивій кожній мові «як цілокупності одиничних висловлювань» множинності аналогічних способів вислову, що дала «підставу вбачати в кожному індивідуальному мовленні і в кожній його функціональній постаті тільки певний добір висловних засобів належних до мови загалу» [Ткаченко 1929–1930?, I: 10].

У галузі лексики множинність знаходить свій вияв у наявності синонімічних висловів, або синонімів, які автор на прикладі синонімічного ряду з фразеологізмів зі значенням *балакучості*, окреслює поняттям «відмінами одного значення». Мовознавець описує мисленнєво-мовленнєвий процес добору відповідного слова із синонімічного ряду: слова з відмінами значення наявні в мисленнєвій пам'яті кожного мовця у вигляді зв'язків гнізда подібних значенням висловів, із яких мовець щораз здійснює свідомий відбір потрібного слова; «цей процес свідомого добирання слова тільки явніше показує нам те саме, що діється в людському розумі при всякому мовленні. Виявляється, що поодинокі слова, заховувані в нашій пам'яті, не пробувають у ній ізольовано, позагніжджувані десь у свідомості в окремих комірках, а в'яжуться між собою цілою складною мережею мисленних сполук. Кожне слово, виходячи за певних обставин у центр свідомості, попускає від себе десятки нитів – якнайтонших,

здебільшого неусвідомлених, часом недовідомих! Ці ниті ведуть у найтемніші, найдальші сховища людської думки. Нехай кожного певного разу ці многоазіри зв'язки, вся ця розлога сіть асоціацій не може вживитись у слові – вона виступає вглиб пам'яті, щоб на перший виклик явитися знову, може в інакшому ладі, з інакшими словами у центрі свідомості» [Ткаченко 1929–1930?, I: 11–12].

Ці думки Б. Ткаченка, як ми вважаємо, співзвучні з поглядом Ш. Баллі на мову як систему, у якій усе взаємозв'язане та все взаємопоєднане: «І все ж постійне вживання мови засвідчує, що наша думка фактично безперестанно асимілює, асоціює, порівнює і протиставляє елементи мовного матеріалу і що, як би не були ці елементи відмінні між собою, вони не просто зіставляються в пам'яті, а взаємодіють один з одним, взаємно притягуються і відштовхуються й ніколи не залишаються ізольованими; така безперервна гра дії і протидії приводить врешті-решт до створення відповідної єдності, завжди тимчасової, завжди зворотної, але реальної... Таким чином, мовна система уявляється нам у вигляді широкої мережі постійних мнемонічних асоціацій, вельми подібних між собою у всіх мовців, – асоціацій, які поширюються на всі частини мови від синтаксису, стилістики, далі лексики і словотвору до звуків і основних форм вимови (наголосу, інтонації, тривалості звучання, пауз і т. ін.) [Баллі 1929: 30].

Асоціативним групам, як вважає услід за Ш. Баллі Б. Ткаченко, властиві різні за походженням зв'язки: «зв'язок сумежності», «зв'язок противності», «зв'язок подібності». Саме ці останні зв'язки дають змогу розподілити слова за синонімічними групами. Такий розподіл лексичного матеріалу властивий синонімічним словникам, яких на той час (у 20 рр.) ще не було, що й для автора утруднювало виклад української синоніміки. Характерним є те, що «Розпізнавання синонімічних висловів (пасивне – в чужій мові) і добирання їх (активне – у власному мовленні чи писанні), це є процеси природні, властиві кожному...» [Ткаченко 1929–1930?, I: 12]. У цьому зв'язку мовознавець окреслює велике значення словників синонімів. «Синонімічні словозбори мають першу рацію свого існування саме в тім, що цю доконечну, але

несвідому (в нашому разі підсвідому) роботу людського мовлення розчленують гострим знаряддям свідомої аналізи. Відносно мови, взятої загалом, вони тільки освітлюють її дійсний стан; відносно ж певної мовної одиниці, вони можуть збагачувати й витонщувати той індивідуальний добір висловних засобів, що ним вона користується із загальних дів даної мови» [Ткаченко 1929–1930?, I:12].

У другій лекції «Слово-показник у його відносинах до інших членів синонімічної групи» мовознавець поглиблює аналіз синонімічних відношень, розглядаючи поняття *варіації значення* на матеріалі художніх контекстів, у яких саме й уточнюється й конкретизується значення слова: «**Слово-показник є найзагальніший, наймісткіший з синонімів даної групи.** Що це означає? Те, що в своєму значінні він містить усі **основні прикмети**, спільні всім іншим членам групи і має **найменше прикмет, їм чужих...** Відносно цього основного значіння всі інші синоніми даної групи подають варіації, що їх ми з очевидністю признаємо за вивідні, другорядні; всі вони можуть міститися, як можливі відміни, в значінні слова-показника (за це ми вище й означили його, як **наймісткіший** з однорядних синонімів» [Ткаченко 1929–1930?, II: 3]. Тут автор «Нарису» дискутує із Ш. Баллі з приводу необачної практики щодо визначення відношення слова-роду до слова-виду між слово-показником та іншими членами синонімічної групи: «Проте, саме отакі випадки, де нормальні, кажучи загалом, відносини членів синонімічної групи виступають з особливою ясністю і простотою (а це стоїть у зв'язку з **конкретністю** значіння даної синонімічної групи), змушують нас якнайрішучіше заперечити необережне твердження деяких теоретиків (між ними згадуваного вище Ш. Баллі) і необачну практику синонімічних словників, де між словом показником та іншими членами синонімічної групи признається відношення **слова-роду до слова-виду**» [Ткаченко 1929–1930?, II: 3]. Б. Ткаченко зауважує, що окремі види, «спільними своїми прикметами належачи до одного роду, іншими прикметами протиставляються одне одному; при цьому «рід» стоїть в однім ряді, «види» – в другому, нижчому, в'яжучись між собою тільки **підлеглистю** спільному родові. Легко бачити, слушно зазначає мовознавець, що це

рознесення членів логічної єдності по різних рядах, це упідлегнення всіх членів даної єдності одному, нарешті, це протиславлення їх одне проти одного – все це суперечить нашому поняттю про єдність синонімічну, де є варіації єдиного слова-поняття, а не протиставлення слів одне проти одного, де слово-показник є лиш найзагальніше і наймісткіше слово в тім самім ряді, а не всезагальне, всеосяжне відносно інших слово вищого ряду [Ткаченко 1929–1930?, II: 4]. Родову (видову) чи синонімічну роль слова варто визначати за іншим зіставляваним словом, а також і його мовними функціями, які можна встановити лише з контексту. Таким чином, функція в межах синонімічної групи може бути «видовою» («аналітичною») та «синонімічною».

У подальших параграфах теми розглянуто різноманітні типи варіантів слова: «емоціональні», «кількості», «якості», а також проаналізовано суто логічну роль слова-показника як носія основного значення та суто логічну роль антоніма в процесі аналізу синонімічних варіантів слова.

Третя лекція «Межі лексичної спільності в однойичній громаді» розглядає проблему варіацій мовної приналежності, варіацій образних та безобразних (у термінології Б. Ткаченка). Спільність одномовної громади, на думку автора, спирається на літературну мову, що її витворює кожна культурно організована громада; ця мовна спільність є продукт культурного розвитку; ця спільна мова є свідомо-організований витвір, надзвичайно складний у всіх своїх відгалуженнях, що обслуговують різні діяльності культурного суспільства (техніка, наука, мистецтво), і поставлений перед кожного члена даної мовної громади, як категорична норма, як конечна умова і ознака «високого» становища в цій громаді» [Ткаченко 1929–1930?, III: 1].

Основою мовної спільності в галузі лексики, на думку мовознавця, з іншого боку, є спільність вужча – «оте первісно-спільне лексичне ядро», яке мовна громада свідомо чи несвідомо оберігає: не властиві мові елементи натрапляють на опір, зумовлений «здоровим соціальним інстинктом» [Ткаченко 1929–1930?, III: 2].

Окрім семантичної сили для слова («слово в собі, в його реальному змісті»), наголошує вчений, ми визначаємо емоціонально «зв'язок його з певним обсягом інших подібної приналежності слів... висловних засобів подібної приналежності, тобто з цілою мовною сферою». Таке констатування й створює загальне уявлення про мовну сферу, що до неї належить окреме слово. Мовознавець таким чином виводить визначення поняття *стиль* як **«добір висловних засобів однакової приналежності»** [Ткаченко 1929–1930?, III: 9].

Стилістика ж покликана вивчати з семантичного погляду «систему (добір) висловних засобів, властивих мовній одиниці чи мовній групі в різних мовних функціях». Відчуття мовної віднесеності й формує відчуття стилю.

Б. Ткаченко звертає увагу на необхідність стилістичного маркування, оскільки групові та функціональні мовні відмінності пов'язані зі стильовою віднесеністю слова: «науково-технічне», «поетичне», «вульгарне» тощо. З іншого боку, ширші означення мовної приналежності, безпосередні найменування певного стилю, – стверджує Б. Ткаченко, – завжди співвіднесені з «окресленим семантичним змістом». Отож здійснивши диференціацію лексики, потрібно схарактеризувати основні мовні сфери – стилі, що їх вирізнятимемо. Одну й ту ж мовну одиницю можна розглядати як носія мовних рис «постійно-групових» («мова і стиль інтелігента», групово-функціональних («обихідна мова інтелігента»), функціональних («ораторська мова»).

Поділ **груповий** мовознавець здійснює за 1) класовою, територіальною та професійною ознаками (мовні особливості соціальних груп, основних діалектів, професійних сфер), зокрема професійні мови, за ремаркою автора, мають групово-функціональну співвіднесеність. 2) за ознакою «літературности» чи «нелітературности» мовлення. Зіставлення мова літературна / нелітературна соціально й локально детерміновані: місто – село, «мовлення культурне, літературне» - «мова селянська, провінційальна, льокальна, діалектична», з ознакою низькості проти літературної [Ткаченко 1929–1930?, III: 12]. Поділ

функціональний містить три основні способи мовлення: 1) мова розмовно-побутова «**обихідна**» – звичайна, буденна, «фамільярна». «вульгарна; 2) мова **художньо-поетична**; 3) мова **науково-технічна** [Ткаченко 1929–1930?, III: 12–13].

Четверту лекцію автор розпочинає суттєвими заувагами до викладу, якими має намір пояснити «певну невідповідність у розгляді матеріалу» [Ткаченко 1929–1930?, IV: 1], спричинену передусім об'єктивними умовами: незначним обсягом «Нарису» та цілковитою новизною його в мовознавстві окресленого періоду, відсутністю систематизованого широкого огляду лексики. «Нам гадалося, що, беручись до такої відповідальної спроби, як оця наша спроба стилістичних причинків на українському мовному матеріалі, передусім належитья якось заповнити означену вище прогалину. Коли й можна..., не мавши найперших основин загального лексичного світогляду, розв'язувати поточні питання словесної практики, то вже ніяк неможна вирушати з таким багажем в далекі й небезпечні мандри на розлогих полях стилістики. І тут, подруге – важлива обставина! – спадає на увагу неоднакова наша готовність до стилістичних студій у найважливіших галузях, де виявляється одинична природа мовлення, тобто, з одного боку, в галузі лексики, з другого – синтакси [Ткаченко 1929–1930?, IV: 2].

Автор «Нарисів» зауважує, що існує помилковий погляд на слово як вияв «реальної відповідності», до якої слово стає означенням, без урахування додатку цієї реальності. Тут Б. Ткаченко має на меті пояснити всю важливість семантики слова та розглянутих у розділі I семантичних розрядів лексики. Існує хибне намагання розглянути дійсну річ в її самостійній від слова суті. Автор зазначає, що таке знецінення слова заради його реальної відповідності є загальною схильністю «практичного» мислення, однак завданням стилістики є «пошукуючи найтонших відмінностей людської мови-мислення» поборювати цю схильність [Ткаченко 1929–1930?, IV: 3].

Відмінність лексики від синтакси, другої царини стилістичної науки, зауважує мовознавець, полягає в тому, що синтакса не має реальної основи. «Її мовним об'єктом є граматичне оформлення вислову; об'єктом немовним і разом єдиним реальним змістом її – відносини між речами та явищами». І лише лексика є, як вважає автор всупереч загальноприйнятій думці, якщо не найперший, то найпоказовіший, найдоступніший для спостереження чинник стилістичної своєрідності. Досить лише згадати наявність у слові внутрішньої («середової») форми, яке показує, що слово не є умовно-нейтральним означенням предмета, а своєрідне осмислення його в людській свідомості. З другого ж боку, групові відмінності мови ніде не виявляються так просто й наочно, як на явищах мовної віднесеності в лексиці. «Ця наочність власне в тім і полягає, що самим тільки «найменуванням» речі людина виявляє своєрідну природу свого мовлення, або навпаки, приписує себе до певної мовної групи, з властивим цій групі добором лексики. Тут поодиноким словом знаменує часом собою цілий мовний уклад, що його характеристика з синтаксичного погляду була б у кожному разі річчю не так уже простою». З огляду на це, мовознавець вважав за доцільніше проілюструвати відмінності між функціональними (груповими) стилями насамперед лексичним матеріалом.

Наступна частина лекції присвячена аналізу функціональних стилів, які вчений, на відміну від індивідуальних, називає як «стилі групові». Параграф 18 містить стилістичний аналіз художнього тексту з характерними рисами розмовності: діалогічністю, невираженістю відношень підрядності, частотністю вживання вставних конструкцій, наявністю емоційно-забарвленої та просторічної лексики. Автор виявляє в селянському мовленні такі особливості синтаксичної структури, як уживання теперішнього часу замість минулого, «перемежування форм теперішнього часу з формами минулого», що надає тексту «стилістичної функції пожвавлення» [Ткаченко 1929–1930?, IV: 12]. Учений відзначає також ознаки фрази цього стилю, яка є «здебільшого коротка, незакруглена, багата на вставні слова й речення, часом еліптично скорочена, синтаксично пов'язана нещільно. Усі ці особливості відбивають

собою не затамований якимись реторичними розрахунками (тобто попередньою оцінкою слухачевого сприймання) план емоціонально-насиченої мислі, де раптово, впереміж із поступовою розповідністю, виникають побічні спогади, почуття й міркування, перепиняючи собою головну нить оповідання» [Ткаченко 1929–1930?, IV: 13]. У розлогих міркуваннях автор «Нарисів» доходить висновку, що народному мовленню властива фраза, яка є максимально простою, спрямованою на те, щоб дістати позитивну оцінку. Саме в цих міркуваннях знаходимо блискучі характеристики сутності стилістичних явищ.

Поняттю «літературної мови» та «літературної норми» Б. Ткаченко присвячує п'яту лекцію із назвою «Обсяг поняття «літературної мови»». Вона вирізняється теоретичними міркуваннями автора «Нарисів» з посиланнями на тогочасні наукові праці із досліджуваної проблеми, зокрема О. Пешковського «Объективная и нормативная точка зрения на язык» (Л – М, 1925 р.), А. Будиловича «Общеславянский язык в ряду других общих языков древней и новой Европы» (Варшава, 1892 р.), праці О. Потебні та О. Синявського, а також розлогими ремінісценціями з приводу проблем становлення літературних мов, нормативності, стилістичної віднесеності окремих лексичних груп, вживання лексем, фразеологізмів і граматичних форм.

Автор намагається пояснити, чому в цілому «Нарисі» якнайчастіше акцентовано увагу на умовності тлумачення поняття загалом та на специфічній умовності, що її набуває термін «літературна мова» в пропонованому викладі: «обіймаючи науковим поняттям розмаїту множність поодиноких явищ, ми опускаємо в них другорядні з певного погляду відрізнення заради спільностей, що їх, з того ж таки погляду приймаємо за основні. При цьому термін, словесний символ поняття, свідомо прагне означити собою саме ці основні, характеристичні спільності, що ними гадається об'єднати певне коло явищ... Що складніший обшир речей наміряємось ми засягти дослідницьким розсудом, то трудніше dokonується об'єднавча робота мислі: різного роду розбіжності

змагаються затінити і переважити собою те спільне, що його ми шукаємо в цілому взятому обсягові речей... кожен термін виглядає нам завузьким, невичерпним, умовним» [Ткаченко 1929–1930?, IV: 2 – 3].

Саме ці труднощі пов'язані із визначенням поняття «літературна мова» через «велике багатство явно між собою відмінних способів вислову». Передусім виникає розуміння «літературної мови» як мови, властивої літературі, красному письменству. Однак ширшим осягом це поняття оминає означені межі й охоплює всі форми писаної мови. Хоч заради пошукуваної єдності в цьому випадку доводиться вважати за другорядне «естетичне настановлення мови у відродах власне-літературних (повість, роман, драма, вірш, поема). У цій другорядній з нашого погляду стороні, згадані постаті літературного вислову рідняться з іншими, які зовсім не стосуються до галузі мовлення «літературного» (народня байка, казка, прислів'я, тощо). Ми маємо тут на увазі технічну ніби то особливість висловлювання на письмі – те, що в цій формі вислову мовця має дозвілля якнайповніше обміркувати висловлювану річ, а потім, закріпивши її в письмових символах, оглянути знову загальним поглядом і попередньо зважити здогадних ефект її на слухача (власне, читача). Відповідна тривалість сприймання становить собою зворотну сторону цієї ж таки властивості письмового мовлення, а обидві вини укупі з умови суто-технічної виростають на доконечний засновок, що на ньому ґрунтується все незрівняне багатство так званої літературної мови – її до краю насичена синтаксична складність, лексична розмаїтість та витонченість, композиційна доладність і т. д.» [Ткаченко 1929–1930?, V: 3]. Ті ж властивості літературного вислову, зазначає Б. Ткаченко, простежуємо і в усному «літературному» мовленні, оскільки воно ґрунтується на обмірковуванні письмового першотвору.

Автор зауважує, що характерні риси так званої «літературної мови»: як організовано-синтаксична складність, лексичне багатство й різноманітність та ін., зумовлені саме письмовою формою, що підтверджує її залежність від

письмового способу висловлювання. Мовознавець обґрунтовує своє твердження такими аргументами: 1) можливість осмислення висловлюваної думки, характерна для всіх жанрів літературного мовлення, має найбільші можливості в письмовому мовленні, у зв'язку з цим саме в письмових формах літературне мовлення досягає найбільшого розвитку; 2) багатство й різноманітність та синтаксична складність вислову залежить також і від предмета висловлювання; отже саме найскладніші й найглибші думки викладають звичайно в письмовій формі; 3) здобуті у письмовому викладі навички (також і конкретні мовні форми) збагачують усне мовлення; 4) усі ці позитивні властивості літературного мовлення найменш характерні для тих форм, які трапляються в розмовно-літературному мовленні. Мовознавець відзначає також особливу складність літературного письмового мовлення в науковій сфері, де фраза, відбиваючи складну роботу думки, також ускладнюється багатоступеневими зв'язками синтаксичної залежності, яка в усному літературному мовленні сприймалася б як недоречність і надмірність.

На відміну від літературного мовлення в усному розмовному мовленні автор відзначає такі характерні риси, як еліптичність, синтаксичну неорганізованість, елементарність лексики, слабкий прояв нормативності, що є все ж найбільш характерним явищем літературної мови.

Б. Ткаченко відзначає також характерні риси «літературної мови»: організовано-синтаксичну складність, лексичне багатство й різноманітність, зумовлені саме письмовою формою, що підтверджує її залежність від письмового способу висловлювання. Мовознавець обґрунтовує своє твердження такими аргументами: 1) можливість осмислення висловлюваної думки, характерна для всіх жанрів літературного мовлення, має найбільші можливості в письмовому мовленні, у зв'язку з цим саме в письмових формах літературне мовлення досягає найбільшого розвитку; 2) багатство й різноманітність та синтаксична складність вислову залежить також і від предмета висловлювання; отже саме найскладніші й найглибші думки викладають звичайно в письмовій формі; 3) здобуті у письмовому викладі

навички (також і конкретні мовні форми) збагачують усне мовлення; 4) усі ці позитивні властивості літературного мовлення найменш характерні для тих форм, які трапляються в розмовно-літературному мовленні. Учений наголошує на особливій складності літературного письмового мовлення в науковій сфері, де фраза, відбиваючи складну роботу думки, ускладнюється багатоступеневими зв'язками синтаксичної залежності, яка в усному літературному мовленні сприймалася б як недоречність і надмірність [Ткаченко 1929–1930?, V: 3].

Сутність нормативності мови, на думку вченого, полягає в тому, «що довільність одиничного мовлення пов'язується у ній мовною нормою, яка прагне завести в певному мовно-суспільному колі якнайбільшу висловну єдність і для того узаконює в цьому колі певний добір звукових, лексичних та синтаксичних (на письмі – правописних) форм». У той же час автор зауважує, що в мовознавчій науці «нормативність справедливо береться за переважну (часом не так справедливо, за виключну) приналежність «літературної» мови», хоч нормативність певною мірою властива всякому людському мовленню, оскільки воно має в собі комунікативні завдання.

У літературній мові Б. Ткаченко вбачає основний засіб консолідації суспільства. «Незрівняне лексичне багатство та розмаїтість, високо-складна синтаксична організованість та вномованість творять багатобічне, витончене, а водночас тривке й універсальне знаряддя спілкування. Для свого розвою і поширення «нормальна» мова має потужні засоби: держаний апарат, торговельні зв'язки, «промисловість, яка звідусіль притягає до себе робочі руки, і, зібравши їх в індустріальних центрах країни, обгладжує їхні льокальні мовні ознаки авторитетними впливами міської «вищої» мови»; нарешті друк та школа...цілком уже безпосередні засоби закорінювання, нормальної, загально і безумовно визнаної, єдино законної мови» [Ткаченко 1929–1930?, V: 14]. Сама історія української літературної мови підтвердила геніальні передбачення вченого.

Отже, у праці Б. Ткаченка «Нарис української стилістики», вперше в українському мовознавстві обґрунтовано необхідність вивчення стилістики як окремої навчальної дисципліни, сформульовано її мету й завдання, окреслено понятійний апарат; досліджено сутність і природу взаємозв'язків літературної мови з мовою індивідуальною та народно-розмовною. Здійснено спробу систематизації мовних явищ за окремими функціональними стилями й за носіями відповідних мовних властивостей. Напрацьовано практичні поради й подано систему вправ щодо вживання лексичних груп, фразеологізмів, граматичних форм. Засадниче поняття «літературна мова» потрактовано як продукт культурного розвитку, свідомо організований витвір, що покликаний обслуговувати всі сфери культурної діяльності суспільства; наголошено, що літературна мова є обов'язкова як категорична норма й кінцева умова для відповідного становища кожного громадянина. Текст «Нарису» іноді сприймається як певні нотатки до системного наукового викладу (через наявність розлогіх міркувань і ремінісценцій). Однак у таких працях викристалізувалися підходи до наукового аналізу складних і багатовимірних стилістичних явищ.

Література

Балли 1955 – Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Иностранная литература, 1955.

Бевзенко 1991 – Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови : навчальний посібник – Київ : Вища школа, 1991.

Жовтобрюх 1991– Жовтобрюх М. А. Нарис історії українського радянського мовознавства (1918-1941) /АН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Відп. Ред В.М. Русанівський. – Київ : Наукова думка, 1991.

Єрмоленко 1998 – Єрмоленко С. Я. Стилістика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилістик // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 25 – 36.

Єрмоленко 2005 – Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження // Мовознавство. – 2005. – № 3–4. – С. 112 – 125.

Єрмоленко 2004 – Єрмоленко С.Я. Стиль // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П.Бажана, 2004.

Єрмоленко 2004 – Єрмоленко С.Я. Стилістика // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П.Бажана, 2004.

Йогансен 2009 – Йогансен М. Вибрані твори/ Упоряд. Р. Мельників. 2-ге вид., доповнене. К.: Смолоскип, 2009.

Лукінова 2002 – Лукінова Т. Борис Ткаченко – учений, перекладач, педагог [15.1. (6.ІІ) 1899 – 23 ХІІ.1937] [Текст] // Українська мова. – 2002. – № 4. – С. 41–47.

Смеречинський 1932 – Смеречинський С. Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою). – Харків : Рад. школа, 1932. – 290 с.

Сумцов 1918 – Сумцов М. Ф. Начерк розвитку української літературної мови. – Харків : Союз, 1918. – С. 6–16

Таращук 2004 – Таращук П. Передмова /Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004.

Ткаченко 1924 – Ткаченко Б. Язык Шевченка. Галицийское наречие // Вісти ВУЦВК. Додаток: Література, наука, мистецтво. – 1924. – Nv 10.

Ткаченко 1926 – Йогансен М., Наконечний М., Німчинов К., Ткаченко Б. Практичний російсько-український словник. – Х., 1926.

Ткаченко 1927 – Ткаченко Б. Курс української мови для вчителів. Лекція перша. Вступна частина // Народній Учитель. – 1927. – Додаток. – ч. 28.

Ткаченко 1927 – Ткаченко Б. Курс української мови для вчителів. Лекція друга. Лексика і фразеологія // Народній Учитель. – 1927. – Додаток. – ч. ч. 30, 31.

Ткаченко 1926 – Ткаченко Б. Реферати про українське словництво // Шлях Освіти. – 1926. – № 8–9. – С. 268 – 278.

Ткаченко 1927 – Ткаченко Б. Деякі морфологічні інновації в лівобережних південних говорах // Наук. Зап. Хар. Наук.-Дослідч. Кат. Мовознавства. – Х., ДВУ, 1927. – С. 123 – 131.

Ткаченко 1927 – Ткаченко Б. Лексична основа української літературної мови. Доповідь // Бюл. Хар. Наук. Т-ва. – 1927. – № 2. – С. 12–13.

Ткаченко 1929–1930? – Ткаченко Б. Деякі слова про завдання і предмет стилістики [Текст] : лекція 1 / Б. Ткаченко ; НКО , Бюро заоч. навчання УПО , Центр заоч. курси українознавства. – Харків : [б. в.], [б. р.]. – 19 с. – (Нарис української стилістики / за ред. Л. Булаховського).

Ткаченко 1929–1930? – Ткаченко Б. Слово-показник у його відносинах до інших членів синонімічної групи [Текст] : лекція 2 / Б. Ткаченко ; НКО , Бюро заоч. навчання УПО , Центр заоч. курси українознавства. – Харків : [б. в.], [б. р.]. – 19 с. – (Нарис української стилістики / за ред. Л. Булаховського).

Ткаченко 1929–1930? – Ткаченко Б. § 14. Межі лексичної спільности в однойичній громаді [Текст] : лекція 3 / Б. Ткаченко ; НКО , Бюро заоч. навчання УПО , Центр заоч. курси українознавства. – Харків : [б. в.], [б. р.]. – 20 с. – (Нарис української стилістики / за ред. Л. Булаховського).

Ткаченко 1929–1930? – Ткаченко Б. § 17. Суттєві зауваження до викладу [Текст] : лекція 4. / Б. Ткаченко ; НКО , Бюро заоч. навчання УПО , Центр заоч. курси українознавства. – Харків : [б. в.], [б. р.]. – 17 с. – (Нарис української стилістики / за ред. Л. Булаховського).

Ткаченко 1929–1930? – Ткаченко Б. § 19. Обсяг поняття «літературної мови» [Текст] : лекція 5 / Б. Ткаченко ; НКО , Бюро заоч. навчання УПО , Центр заоч. курси українознавства. – Харків : [б. в.], [б. р.]. – 17 с. – (Нарис української стилістики / за ред. Л. Булаховського).

Черемська 2014 – Черемська О.С. Засади лексичного нормування у працях мовознавців Харківської філологічної школи (перша третина ХХ ст.) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія». (Вип.50). – С. 108-111.

Черемська 2016 – Черемська О.С. Проблеми кодифікації української мови в лексикографічній діяльності Харківської філологічної школи (20–30 рр. ХХ ст.) Лексикографія в началото на ХХІ в. Доклади от Седмата меж. конф. по лексикография и лексикология (София, 15 – 16 октомври 2015 г.). – София: Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2016. – С. 199 – 209.

Шевельов 2002 – Шевельов Ю Портрети українських мовознавців. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002.

Черемська О.С. Від харківських лінгвостилістичних студій 20 – початку 30 рр. ХХ ст. до «Нарису з української стилістики» Бориса Ткаченка

Стаття містить огляд доробку Харківської лінгвістичної школи 20 – початку 30 рр. ХХ ст. у галузі культури мови та аналіз лінгвостилістичної концепції Б. Ткаченка, обґрунтованої в праці «Нарис української стилістики». Схарактеризовано основні ідеї науковця щодо сутності й природи взаємозв'язків літературної мови з мовою індивідуальною та народно-розмовною. Зосереджено увагу на засадничих поняттях стилістики в потрактуванні Б. Ткаченка.

Cheremaska O. S. From Kharkiv linguistic studies of the 1920s and early 1930s to Borys Tkachenko's «Essay of the Ukrainian stylistics».

The article contains overview of the 1920s and 1930s Kharkiv linguistic school's works in the sphere of the language culture and analysis of B. Tkachenko's linguistic style conception argued in work “Essay of the Ukrainian stylistics”. It has been characterized that the scientist's main ideas about essence and nature of relations between the literary language and the individual and people's spoken one. Attention was concentrated on the basic concepts of stylistics in B. Tkachenko's interpretation.